

Upju efektīvākas pārvaldības un apsaimniekošanas nodrošināšana:

galvenie secinājumi un priekšlikumi

Kristīna Veidemane, Baltijas Vides Forums

2021.gada 5. maijs

Latvijas Pašvaldību Savienības vebinārs

LVAf finansēts projekts (Reģ. Nr.1-08/87/2019); 10.2019.-08.2020

Pamatojums

- Vides politikas pamatnostādņēs 2014-2020
 - apzināt un identificēt problēmas un nepieciešamos pasākumus mazo upju aizsardzībai (F1.8),
 - pilnveidot normatīvo aktu bāzi, lai noteiktu prasības ūdens objektu apsaimniekošanai neatkarīgi no objekta piederības (F1.9)
- Upju baseinu apsaimniekošanas plāni 2016-2021.g:
 - Nacionāla līmeņa papildu pasākumi (A6.1.1.)

Projekts «Zemes īpašnieku, pašvaldību un valsts atbildība mazo upju aizsardzībai», 2018

Identificētas problēmas, normatīvo aktu analīze, secinājumi

Risināmie problēmjaucājumi (I)

• Upju kvalitātes stāvoklis

- Tikai piektā daļa (**21%**) no Latvijas virszemes ūdensobjektiem (upes, ezeri) atbilst labai vai augstai ekoloģiskajai kvalitātei. Saskaņā ar pēdējiem novērtējumiem, ūdensobjektu ekoloģiskā kvalitāte Latvijā ir zemāka par ES vidējiem rādītājiem. **39%** no virszemes ūdensobjektiem ES ir novērtēti ar labu vai augstu kvalitāti.
- Saskaņā ar otrajiem upju baseinu apsaimniekošanas plāniem, dažādi cilvēku radīti ūdensteču, **ūdenstilpju pārveidojumi**, kas maina to gultni un krastus, izmaina sanešu plūsmas, ūdens režīmu, pārtrauc vai traucē zivju un citu ūdens organismu migrāciju, ir atzīti par **otru būtiskāko slodzi** uz ūdensobjektiem.
- Hidromorfoloģisko pārmaiņu rezultātā ir būtiski ietekmētas vai pat iznīcinātas Eiropas nozīmes īpaši aizsargājamo biotopa – “3260 upju straujteses un dabiskos upju posmus” vietas. DAP īstenotā projekta „Dabas skaitīšana” starpposma rezultāti liecina, ka tikai 30% no apsekotajiem upju posmiem atbilst Eiropas nozīmes īpaši aizsargājamā biotopa statusam.

Risināmie problēmjaucājumi (II)

- **Publisko un privāto ūdeņu pārvaldības situācija**

- Civillikuma I pielikumā kā publiskie ūdeņi ir norādīti **207 publiskie ezeri, un 42 publiskās upes**. Saskaņā ar Valsts zemes dienesta datiem publiskie ūdeņi sastāda 40,8% no kopējās ar ūdeņiem noklātās valsts teritorijas.
- Latvijā ir **2256 ezeri**, kuri ir lielāki par 1 hektāru, un apmēram 12 500 upes un strauti; **880** upju garums pārsniedz 10 km, bet 17 upes ir garākas par 100 km.
- Zemes pārvaldības likuma 15. pants nosaka, ka publiskie iekšzemes ūdeņi (tajā skaitā upes), kas atrodas dabas rezervātos, nacionālajos parkos un dabas liegumos un nav privātpersonu īpašumā vai citas ministrijas valdījumā, atrodas VARAM valdījumā. Savukārt pašvaldības valdījumā ar Zemes pārvaldības likumu tika nodoti tās administratīvajā teritorijā esošie iekšzemes publiskie ūdeņi, kuru valdītājs nav par vides aizsardzību atbildīgā ministrija vai cita ministrija un kuri nav privātpersonu īpašumā. **Vienlaikus pašreizējais normatīvais regulējums nenosaka apsaimniekošanas nosacījumus un atbildību, kas būtu jānodrošina publisko ūdeņu valdītājiem.**

Risināmie problēmjaucājumi (III)

- **ES ūdens politikā noteikto mērķu ieviešanas trūkumi**
 - Saskaņā ar ES prasībām **Latvijai ir jānodrošina, ka virszemes ūdeņu stāvoklis nepasliktinās un, noteiktos termiņos, tiek sasniegts labs ūdens stāvoklis** (kas aptver gan kvalitatīvus, gan kvantitatīvus rādītājus). Prasību nodrošināšanai, kā arī **efektīvākai ūdeņu pārvaldībai**, Latvija ir sadalīta četros upju baseinu apgabalos, kuriem tiek izstrādāti upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plāni, kurus apstiprina VARAM ministrs.
 - Normatīvajā regulējumā **nav noteikta ne par ūdeņu apsaimniekošanu atbildīgā institūcija, ne apsaimniekošanas pienākumi** vides mērķu sasniegšanā (izņemot dabas aizsardzības jomā noteikto institūciju, kuras kompetencē ir ĪADT ūdeņu apsaimniekošana). Attiecīgi apsaimniekošana, kas vērsta uz ūdens un vides mērķu sasniegšanu sistēmiski nenotiek.

Rekomendācijas

- 1) **ūdeņu tiesiskais statuss**: ūdens kā publiskais vai privātais īpašums vai sabiedrības kopīga “lieta”; ūdens statusa noteikšana Latvijas tiesību sistēmā un ar to saistītie grozījumi normatīvajos aktos;
- 2) **Eiropas Savienības Ūdens struktūrdirektīva un tās pārņemšana Latvijas normatīvajos aktos**: izvirzītie vides mērķi, to sasniegšanas nodrošināšana un izņēmumu par mērķu nesasniegšanu piemērošana;
- 3) **institucionālās atbildības modelis ūdens apsaimniekošanā**: pašreizējais atbildības sadalījums ūdens pārvaldības un apsaimniekošanas jomā, piedāvātie varianti apsaimniekošanas situācijas uzlabošanai;
- 4) **upju pārvaldības instrumenti** (upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plāni, pasākumu programmas, riska ūdensobjekti, ūdens maksas politika) un to juridiskais statuss, grozījumi efektīvai pārvaldībai, papildinoši instrumenti efektīvākai apsaimniekošanai.

Ziņojumi ir pieejami: <https://www.bef.lv/projekti/upju-parvaldiba/>

Ūdens resursu status

Galvenie secinājumi:

- Pašreiz pastāv konceptuālas neskaidrības par **ūdeņu tiesisko statusu (publiskie ūdeņi, publiskā lietošanā esoši)**, kas būtiski traucē izveidot efektīvu apsaimniekošanas sistēmu attiecībā uz ūdeņiem, kuros Latvijai kā ES dalībvalstij ir jānodrošina laba ūdens stāvokļa sasniegšana.

Priekšlikumi:

- Noteikt Ūdens apsaimniekošanas likumā (ŪAL), ka **tekoši ūdeņi nav īpašuma objekts (*visas upes un ūdensobjektus, kas ietek vai iztek no tām un ietek jūrā*)**.
 - Valstij jā rūpējas par tekošo ūdeņu – kā sabiedrības kopīgas lietas – stāvokli, nosakot konkrētus mērķus, instrumentus, apsaimniekošanas pasākumus.

Ūdeņu resursu politikas mērķi jeb vides kvalitātes mērķi

Galvenie secinājumi:

- Saskaņā ar Latvijas Ūdeņu apsaimniekošanas likumu vides mērķi attiecībā uz ūdens objektiem tiek noteikti kā “upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plānu” sastāvdaļa, uzliekot par pienākumu attiecīgos mērķus (dalībvalstu konkrētos pienākumus - labs stāvoklis visos ūdensobjektos) *kādam*, kuram attiecīgie plāni ir saistoši.
- vides mērķi kopā ar UBAP iekļautajiem pasākumiem ir nosacījumi, kuri ir jāievēro vides institūcijām, plānojot to darbību prioritātes, finansējumu, uzdevumus u.tml. Tomēr tie nav saistoši citām pusēm, kuru darbība vai lēmumi ietekmē ūdens kvalitāti, piemēram, pašvaldībām, citu ministriju padotībā esošajām institūcijām u.c

Priekšlikumi:

- Grozīt ūdens apsaimniekošanas likumu, nosakot vides mērķus kā vispārsaistošu normu, nevis tikai programmātiskus plānošanas dokumenta elementus

Izņēmumu par mērķu nesasniegšanu piemērošana

- **Galvenie secinājumi:**

- nepieciešams noteikt skaidru lēmumu pieņemšanas kārtību un atbildīgo institūciju attiecībā uz izņēmumu no vides mērķiem piemērošanu;

- **Priekšlikumi (precizējams ŪAL)**

- izņēmumi un atkāpes, kas saistīti ar plānošanas līmenī izšķiramiem jautājumiem un lēmuma pieņemšanu (nosakot konkrētu ūdensobjektu par “mākslīgu vai stipri pārveidotu”; pagarinot noteikto mērķu sasniegšanas termiņu; ņemot vērā esošo specifisko situāciju, kas pamatoti liedz sasniegt mērķus; pagaidu atkāpes piemērošanas iespēja – ārkārtas situāciju gadījumu dēļ.
- izņēmums, kas saistīts ar jaunu darbību (vai izmaiņu) atļaušanu (ŪSD 4(7). pants) – “turpmāk – 4(7). panta izņēmums”

Institucionālās atbildības modelis ūdens APSAIMNIEKOŠANAS jomā

Pārvaldība

MONITORINGS

Stāvokļa novērtējums

PLĀNOŠANA

Vides mērķu noteikšana

Pasākumu programmas izstrāde

Kontroles pasākumu izstrāde

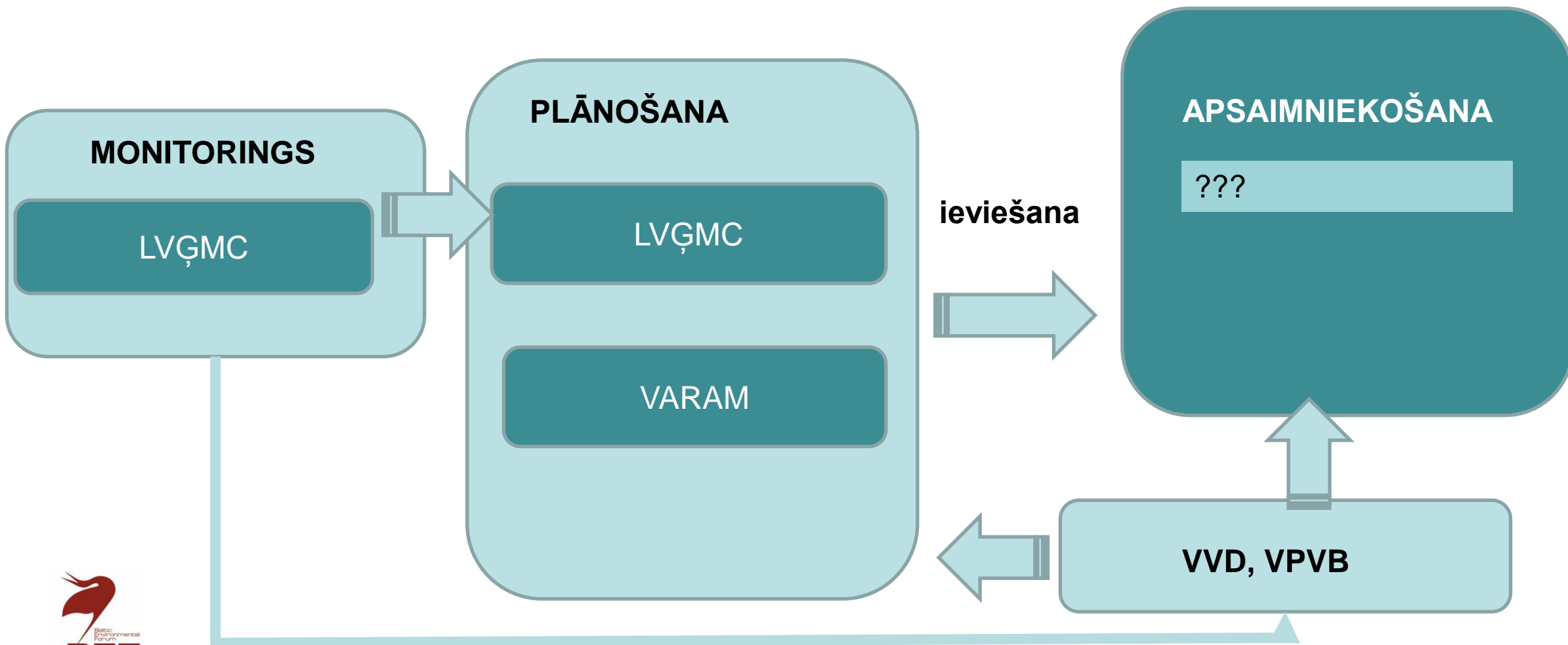
ieviešana

APSAIMNIEKOŠANA

pasākumu kopuma īstenošana
ATSEVIŠKĀ
ŪDENSTILPĒ (upē,
ezerā, u.c.)

UZRAUDZĪBA

Esošās kompetences ŪAL

Apsaimniekošana - konteksts

- pašreiz Latvijas normatīvais regulējums visas upes (izņemot, ja viena privātīpašuma robežās) nosaka par publiskā lietošanā esošām kā *res communis*.
 - Sabiedrībai ir tiesības šādus ūdeņus lietot (normatīvos aktos noteiktos apjomos/kārtībā)
 - Valstij ir jādefinē atbildīgā/ās institūcijas, kas nodrošina šādu, publiskā lietošanā esošu, ūdeņu apsaimniekošanu (uzturēšanu) atbilstoši valsts līmenī definētiem ūdeņu pārvaldības mērķiem.

Apsaimniekošanas pieejas

- Teritorijas attīstības plānošanas sistēmas ietvaros
 - Pašvaldības (A)
 - Plānošanas reģioni (B)
- Vides aizsardzības sistēmas institūcijai
 - LVĢMC (C)
 - DAP (D)

Jaunas valsts pārvaldes institūcijas veidošana netiek piedāvāta

Vērtēšanas kritēriji

- Normatīvos aktos noteiktā kompetence ūdens resursu apsaimniekošanā (līdzšinējās atbildības saistībā ar ūdeņiem);
- Lēmumu/aktu (tsk. attiecībā uz Plānošanas dokumentu) juridiskā daba (tiesiskais statuss);
- Teritoriālā sasaiste un pārklājums ar ūdens resursiem, to izmantošanu;
- Praktiskā apsaimniekošanas pieredze ūdeņu vai ūdenstilpju apsaimniekošanā;
- Esošo funkciju un zināšanu sasaiste ar vides mērķu sasniegšanas pienākumiem;
- Esošo funkciju un zināšanu sasaiste ar sociālekonomisko attīstības iespēju nodrošināšanas pienākumiem;
- Sadarbības pieredze un sadarbošanās iespējas ar iesaistītajām pusēm: zemju īpašniekiem, uzņēmējiem, iedzīvotājiem;
- Citu ES valstu pieeja un piemēri.

Varianti

A – Pašvaldība

- Galvenā priekšrocība: pašvaldību valdījumā (izņemot tos, kas citām valsts institūcijām vai atrodas privātpersonu īpašumā). Turklāt pašvaldībām ir iespēja īstenot ilgtspējīgu ūdens resursu apsaimniekošanu, integrējot ekonomiskos un ekoloģiskos aspektus.
- Galvenais trūkums: trūkst zināšanu par ūdeņu ekosistēmām, to ekoloģiskām un aizsardzības vajadzībām, lai nodrošinātu mērķu sasniegšanu.

B – Plānošanas reģions

- Galvenā priekšrocība: pašvaldību sadarbības nodrošināšana, jo upju sateces baseini ne vienmēr ietilpst tikai vienas pašvaldības administratīvajās robežās.
- Galvenais trūkums: (pašreiz) tās izstrādātajiem dokumentiem nav juridiski saistoša rakstura.

Varianti

C – LVĢMC

- Galvenā priekšrocība: esošās kompetences ūdens pārvaldības jomā.
- Galvenais trūkums: izstrādātajiem dokumentiem nav juridiski saistoša rakstura; nav reģionālā/vietējā pārklājuma, lai realizētu apsaimniekošanas pasākumus, institūcijas mērķos neietilpst ūdeņu sociālekonomiskā potenciāla attīstīšana.

D - DAP

- Galvenā priekšrocība: esošās kompetences dabas aizsardzības un teritoriju apsaimniekošanas jomā, t.sk. publiskie ūdeņu, kas atrodas ĪADT.
- Galvenais trūkums: izstrādātajiem dokumentiem nav juridiski saistoša rakstura; sasaistes trūkums ar sociālekonomiskās attīstības iespēju nodrošināšanu, kas ir būtiski ilgtspējīgai attīstībai.

Apsaimniekošanas institūcijas kompetences

- Izstrādāt vidēja termiņa *rīcības plānus* ilgtspējīgai ūdens resursu apsaimniekošanai, tostarp vides mērķu sasniegšanai, atsevišķā ūdenstilpē (upē, ezerā, ūdens krātuvē), kas ir publiskā lietošanā vai kura ir noteikta kā prioritāri apsaimniekojama:
 - Balstoties uz upju baseinu apsaimniekošanas plānos ietverto informāciju;
 - Un MK apstiprinātām pasākumu programmām
 - Veicot apsekojumus un izpēti konkrētajā ūdenstilpē;
 - Iesaistot ūdensobjektiem pieguļošo teritoriju īpašniekus;
 - Sadarbībā ar vietējiem iedzīvotājiem, uzņēmējiem, u.c. interešu grupām

Apsaimniekošanas institūcijas kompetences

- Vadīt noteikto rīcību un pasākumu ieviešanu, koordinējot (organizējot) apstiprināto pasākumu ieviešanu, novirzot tam finansējumu, piesaistot papildus līdzekļus.
- Veikt ūdenstilpes uzraudzību sadarbībā ar VVD&DAP, monitoringu sadarbībā ar LVĢMC vai citām monitoringa institūcijām.
- Rīcības plānu izstrāde varētu tikt prasīta vai nu visiem publiskā lietošanā esošām ūdenstilpēm vai pieņemot sarakstu ar prioritāri apsaimniekojamām ūdenstilpēm.

Turpmākie soļi

- Normatīvo aktu grozījumu projekta izstrāde
 - Līgums starp VARAM un Baltijas Vides Forumu
 - Diskusijas uzsāksies jūnijā
 - Aicināsim pašvaldības uz diskusiju

Paldies par uzmanību!

